

O'zbekiston Respublikasining Oliy Majlisining 1997-yil 29-avgust 466-I-son qarori bilan tasdiqlangan "Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish" milliy dasturi mustaqil O'zbekiston tarixida qabul qilingan normativ-huquqiy jihatdan jamiyatda huquqiy madaniyatni oshirishga qaratilgan dastlabki hujjatdir.

Shuningdek O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 9-yanvardagi PF-5618-son Farmoni bilan tasdiqlangan "Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish konseptsiyasi" bu boradagi o'zida zamonaviy yondashuvlarni qamrab olgan normativ-huquqiy hujjat hisoblanadi.

Aholining huquqiy bilimlarini oshirishga doir vazifalarga umumiy tus berilishi, ularni amalga oshirishni aniq ta'sirchan mexanizmini yaratish nuqtai nazaridan yuqorida keltirilgan ikki normativ-huquqiy hujjatni tahlil eting. Amaliy misollar yordamida fikringizni asoslang.

Yuqoridagi kazusdan kelib chiqib, unda keltirilgan holatlar bo'yicha nimalarga e'tibor qaratishimiz lozimligini, qanday savollarga javob topishimiz kerakligini aniqlab olishimiz maqsadga muvofiq bo'ladi

Berilgan savol yuzasidan aniqlanishi hamda o'rganib chiqib, tahlil qilishimiz lozim bo'lgan holatlar quyidagicha:

- Aholining huquqiy bilimlarini oshirishga doir amalga oshirilayotgan chora- tadbirlarning mohiyati;
- O'zbekiston Respublikasining Oliy Majlisining 1997-yil 29-avgust 466-I-son qarori bilan tasdiqlangan "Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish" milliy dasturini tahlil etish va uning amalda tadbir etilish darajasi haqida;
- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 9-yanvardagi PF-5618-son Farmoni bilan tasdiqlangan "Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish konseptsiyasi" ning maqsadi va uning amaldagi ko'rinishlari;
- Yuqridagi ikki normativ-huquqiy hujjatlarning alohida xususiyatlari haqidagi qarashlar;

"O'zbekiston Respublikasida O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlarining ustunligi so'zsiz tan olinadi. Davlat, uning organlari, mansabdor shaxslar, jamoat birlashmalari, fuqarolar Konstitutsiya va qonunlarga muvofiq ish ko'radilar".

Konstitutsiyamizning 15-moddasida belgilangan ushbu qoidaning hayotiy ifodasini yurtimizda yashayotgan har bir fuqaro o'z turmush tarzi, ish faoliyatida ko'rishi mumkin. Oilaviy hayotda bo'ladimi, jamiyatdagi munosabatlardami, o'qish va ish faoliyatidami – barchasi Konstitutsiya va u asosida yaratilgan qonunlar bilan tartibga solinadi. Bolalikdan har bir inson ongiga singdiriladigan qoidalaridagi "mumkin" yoki "mumkin emas" degan so'zlar ham shu qonunlardan kelib chiqadi. Aynan shu qoidalarni o'zlashtirish bilan shaxsda huquqiy madaniyat shakllanadi, qonunchilik haqida tushuncha paydo bo'ladi.

Biz aholining huquqiy madaniyatini, huquqiy ongini rivojlantirishimiz kerak degan masalani oldinga suryapmiz, bu masalada avvalambor huquqiy ong, huquqiy mafkura, kabi atamalarga izoh berib ketsak maqsadga muvofiq bo'lar edi.

HUQUQIY ONG - bu ijtimoiy ongning shakllaridan biri bo'lib, kishilarda huquqqa, qonunchilikka, huquq-tartibotga va boshqa huquqiy hodisalarga nisbatan bo'lgan g'oyalar, his tuyg'ular, tasavvurlar yig'indisidir.

HUQUQIY RUXIYAT - alohida ijtimoiy guruh, shaxs yoki butun jamiyatda stixiyali ravishda vujudga keladigan huquqiy tuyg'ular, hissiyotlar, kayfiyatlar, fikrlar yig'indisidan iborat.

HUQUQIY MAFKURA - bu sinfnig, jamiyatning huquqiy qarashlari, g'oyalari, tasavvurlari va talablarining ilmiy tizimlashtirilgan ifodasidir.

HUQUQIY MADANIYAT - bu kishilarning huquqiy bilim darajasi, huquqqa nisbatan ongli munosabati, huquqni hurmat qilish va unga rioya qilishi.

HUQUQIY TARBIYA - bu jamiyat a'zolarining yurish-turish madaniyatiga va ongiga huquq haqidagi bilimlarni doimiy ravishda maqsadga muvofiq ta'sir etish orqali singdirib borish jarayoni.

Bugungi kunda inson huquqlarini himoya qilishning nodavlat tizimi — fuqarolik jamiyati institutlari faol rivojlanmoqda. «Kuchli davlatdan – kuchli fuqarolik jamiyatiga o'tish» printsipli bosqichma-bosqich amalga oshirilyapti.

Shu o'rinda huquqiy madaniyatning bugungi yo'nalishlariga to'xtalib o'tsak. Yuksak huquqiy madaniyat demokratik jamiyat poydevoridir. U jamiyatdagi turli xil hayotiy jarayonlarga faol ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi, fuqarolarning jipslashuviga ko'maklashuvchi, jamiyatning yaxlitligi hamda osoyishta hayotini ta'minlovchi va mustahkamlovchi omildir. Shu jihatdan huquqiy tafakkurni yuksaltirish, huquqiy madaniyatni rivojlantirish masalasi aynan mustaqillikdan keyin muhim ahamiyatga ega bo'ldi, desak mubolag'a bo'lmaydi. Amalga oshirilayotgan izchil islohotlar, jamiyat va davlat taraqqiyotining hozirgi holati huquqiy munosabatlar barcha ishtirokchilarining huquqiy madaniyati, huquqiy savodxonligini yanada oshirishni talab qilmoqda. Huquqiy madaniyat

huquqiy bilim, huquqiy e'tiqod va izchil amaliy faoliyat majmui sifatida jamiyat va davlat oldida turgan vazifalarning muvaffaqiyatli hal etilishini ta'minlaydi.

Oliy Majlisning 1997 yil 29 avgustdagi qarori bilan tasdiqlangan “Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish Milliy dasturi”¹ning hayotga tatbiq etilishi bilan aholi barcha qatlamlarining huquqiy savodxonligiga erishish, huquqiy madaniyatni shakllantirishning keng qamrovli muntazam tizimi yaratildi. Mazkur hujjatda jamiyat va davlat ijtimoiy faol va qonunga itoatkor fuqarolarni tarbiyalashdan manfaatdor ekani, davlat jamiyat madaniy hayotining tarkibiy qismi bo'lmish huquqiy madaniyat to'g'risida alohida g'amxo'rlik qilishi belgilab qo'yilgan.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, “Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish Milliy dasturi” hamda inson huquqlari masalasi bo'yicha BMT shartnomaviy organlari tavsiyalarini bajarishga doir harakat rejalari asosida inson huquq va erkinliklari sohasida milliy o'qitish va ta'lim tizimi shakllantirildi. Mazkur milliy tizim maktabgacha yoshdagi va maktab yoshidagi, o'rta maxsus va oliy ta'lim muassasalari o'quvchilari va talabalari, malaka oshirish kurslari tinglovchilari, huquqni muhofaza qiluvchi organlar xodimlari va boshqalarni qamrab oladi. O'zbekistonda inson huquqlari sohasida uzluksiz ta'lim va ma'rifat tizimi shakllantirilgan, ta'lim muassasalari dasturlariga “Inson huquqlari” va “Bola huquqlari” maxsus kurslari kiritilgan.

Mamlakatimiz Prezidentining Oliy Majlis Qonunchilik palatasi va Senatining 2010-yil 12-noyabrda bo'lib o'tgan qo'shma majlisidagi “Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish kontseptsiyasi” nomli ma'ruzasida jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish masalasiga alohida urg'u berildi. Jumladan, jamiyatning demokratiya yo'lidan jadal rivojlanishi, bu boradagi islohotlar muvaffaqiyati, ko'p jihatdan, odamlarning huquqiy ongi va madaniyati darajasiga bog'liqligi hamda yuksak huquqiy madaniyat — demokratik jamiyat poydevori va

¹ <https://www.lex.uz/ru/docs/-249352>

huquqiy tizimning yetuklik ko'rsatkichi ekanligi ta'kidlab o'tildi. Shu munosabat bilan, bugungi siyosiy-huquqiy voqelikni hisobga olgan holda, yurtimizda ushbu yo'nalishdagi ta'lim va ma'rifatni, jamiyatda huquqiy bilimlar targ'ibotini tubdan yaxshilashga yo'naltirilgan keng ko'lamli chora-tadbirlar dasturini ishlab chiqish va uni amaliyotga tatbiq etishni hayotning o'zi taqozo etmoqda. Ushbu dasturning amalga oshirilishi aholining inson huquq va erkinliklariga nisbatan hurmat bilan munosabatda bo'lishga, fuqarolarda qonunlarga itoatkorlik tuyg'usi yanada ortishiga xizmat qiladi.

Ana shu yo'nalish doirasida "Inson huquqlari sohasida Milliy harakat dasturi" ishlab chiqish dolzarb masala ekanligi ta'kidlandi. Tegishli davlat va nodavlat tashkilotlar hamkorligida mazkur harakat dasturining loyihasi tayyorlanyapti. Unda inson huquqlari madaniyatini shakllantirishning milliy yo'nalishlari va uni amalga oshirish mexanizmlari belgilab berilgan. Shuningdek, jamiyatda inson huquqlari bo'yicha madaniyatni shakllantirish va shu kabi boshqa sohalarga oid qonunlarga rioya etilishi ustidan jamoatchilik monitoringini olib borishga qaratilgan tadbirlar ham uning asosini tashkil etadi.

Yurtboshimizning sud-huquq tizimini isloh etish yo'nalishi bo'yicha 2011 yil 14-yanvarda qabul qilingan Farmoyishiga muvofiq "Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish Milliy dasturi loyihasi"ni tayyorlash vazifasi belgilangandi. Bugungi kunda vazirliklar, davlat qo'mitalari va idoralarning takliflari asosida milliy dastur loyihasi ishlab chiqildi.

Loyiha mamlakatimizda sud-huquq sohasida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlarni yangi mazmun bilan boyitish, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va boshqa sohalarda qabul qilinayotgan qonunlar hamda boshqa normativ-huquqiy hujjatlarning mazmun-mohiyatini aholi o'ratasida keng targ'ib qilish ishlarini yanada takomillashtirish, oxirgi o'n yillik davomida aholining turmush darajasidagi o'zgarishlarni hisobga olgan holda zamonaviy texnologiya, fan va texnika yutuqlari asosida mutaxassis kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishning samarali tizimini yaratish maqsadini ko'zlaydi.

Shuningdek, loyihadagi vazifalar aholining huquqiy savodxonligini oshirishda

ommaviy axborot vositalarining ta'sirchan usullaridan foydalanishning samarali mexanizmini yo'lga qo'yish, bu borada huquqiy targ'ibot ishlarining faol ishtirokchilarini rag'batlantirish tizimini tashkil etish, fuqarolarning, ayniqsa, bolalar va ayollarning huquqlari, erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarini himoya qilish, yoshlarning dunyoviy, ilmiy, axloqiy salohiyatini yuksaltirish, ularda ona Vatanga sadoqat, milliy-ma'naviy umumbashariy qadriyatlarga hurmat tuyg'ularini kuchaytirishga oid tadbirlarni amalga oshirish va islohotlarning mazmun-mohiyatini yoritishga qaratilgan.

Darhaqiqat, qonun ustuvorligini ta'minlash, aholining huquqiy savodxonligini oshirish, qabul qilinayotgan qonun hujjatlarining mazmun-mohiyatini keng ommaga yetkazishda huquqiy targ'ibot muhim ahamiyatga egadir. Shu o'rinda ta'kidlash kerakki, Adliya vazirligining tashabbusi bilan 2008 yildan buyon O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi, Bosh prokuraturasi, Ichki ishlar vazirligi, «Kamolot» YoIH va Milliy teleradiokompaniya hamkorligida «Siz qonunni bilasizmi?» tanlovi hamda «Huquq bilimdonlari» respublika ko'rik-tanlovlari o'quvchi-yoshlarimiz o'rtasida konstitutsiyaviy qadriyatlar va huquqiy bilimlarni ommalashtirishga, shu orqali ular ongida huquqiy madaniyatga bo'lgan qiziqishni oshirishga xizmat qilmoqda. Shubhasiz, joylardagi bunday tadbirlardan ko'zlangan maqsad, birinchi galda qishloq yoshlarining huquqiy savodxonligini oshirishga qaratilgandir.²

- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 9-yanvardagi PF-5618-son Farmoni bilan tasdiqlangan "Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish konseptsiyasi"³ ning maqsadi va uning amaldagi ko'rinishlari haqida gapirar ekanmiz, avvalambor uning maqsadlariga to'xtalamiz.

1. Aholining barcha qatlamlari huquqiy savodxonlikka erishishi, mustahkam irodali, o'z huquqlarini biladigan va qonunlarni hurmat qiladigan, huquqiy bilimlarini kundalik hayotda qo'llay oladigan, faol fuqarolik pozitsiyasiga

² http://minjustuz.ru/uz/content.scm_contentId=36986.html

³ <https://lex.uz/docs/-4149765>

ega bo'lgan va huquqbuzarlikka nisbatan murossasiz munosabatda bo'ladigan fuqarolarni tarbiyalashning keng qamrovli muntazam tizimini yaratish Konsepsiyaning asosiy maqsadidir.

2. Quyidagilar jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirishning asosiy vazifalari hisoblanadi:

aholiga mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar, qabul qilinayotgan qonun hujjatlari va davlat dasturlarining mazmun va mohiyatini izchil yetkazish tizimini shakllantirish, fuqarolar ongida "Jamiyatda qonunga hurmat ruhini qaror toptirish — demokratik huquqiy davlat qurishning garovidir!" degan hayotiy g'oyani mustahkamlash;

jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirishda, eng avvalo, ta'lim-tarbiyaning tizimli va uzviy ravishda olib borilishiga alohida e'tibor qaratish, maktabgacha ta'lim tizimidan boshlab, aholining barcha qatlamlariga huquqiy ong va huquqiy madaniyatni singdirish, shaxsiy manfaatlar hamda jamiyat manfaatlari o'rtasidagi muvozanatni saqlash g'oyalarini targ'ib qilish;

yosh avlod ongiga huquq va burch, halollik va poklik tushunchalarini hamda odob-axloq normalarini chuqur singdirib borish, Konstitutsiyaning muhim jihatlarini ularga bolaligidan boshlab o'rgatish;

aholi o'rtasida huquqiy madaniyatni shakllantirish bo'yicha huquqiy-ma'rifiy tadbirlarni xalqimiz tarixi, dini, milliy qadriyatlarini o'rgatish bilan uyg'un holda tashkil qilish, shuningdek, har bir fuqaroda davlat ramzlari bilan faxrlanish tuyg'ularini shakllantirish orqali mamlakatga daxldorlik, vatanparvarlik hissini kuchaytirish;

davlat xizmatchilarining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirib borish, ularda korrupsiya va boshqa huquqbuzarliklarga nisbatan murossasizlik munosabatini shakllantirish;

davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, shu jumladan, huquqni muhofaza qiluvchi organlar hamda fuqarolik jamiyati institutlarining manzilli huquqiy targ'ibotni amalga oshirish borasidagi hamkorligini mustahkamlash;

jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni oshirishga doir tadbirlarni tashkil etishda ijtimoiy sheriklik prinsiplaridan keng va unumli foydalanishni tizimli asosda yo'lga qo'yish;

ommaviy axborot vositalarining huquqiy axborot bilan ta'minlashdagi rolini oshirish, huquqiy targ'ibotning innovatsion usullaridan keng foydalanish, shu jumladan, veb-texnologiyalarni qo'llashni kengaytirish;

yuridik ta'limni takomillashtirish, shuningdek, yuridik kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini rivojlantirish;

jamiyatda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirishning ilmiy asoslarini chuqur tadqiq etish.

Yuqoridagi vazifalarning amaliy ko'rinishiga misol tariqasida 2019-yil dekabr oyida Adliya vazirligi „Huquqiy targ'ibotni amalga oshirishda innovatsion texnologiyalarni qo'llash" tanlovini o'tkazganini keltirib o'tamiz. Ya'ni tanlovga jamiyatda aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirish hamda aholining huquqiy savodxonligini oshirishga yordam beradigan innovatsion loyiha, mobil ilova, dastur, ijtimoiy tarmoq va messenjerlardagi guruh va kanallar, prezentatsiyalar qabul qilinishi aytigan. Bundan asosiy maqsad hozirgi zamonaviy innovatsiyalardan foydalangan holda huquqiy ongni oshirishga qaratilgan tanlov joriy etish. Bundan tashqari yana ko'plab mahalliy tanlovlarni ham misol qilishimiz mumkin.

Xulosa o'rnida aytish kerakki, inson huquqlari madaniyatini shakllantirish, aholi orasida huquqiy bilimlarni keng targ'ib qilish, qabul qilinayotgan qonunlar, farmonlar, hukumat qarorlarini aholiga yetkazish, xalqimizning islohotlar mohiyatini teran anglashiga, biz qurayotgan huquqiy demokratik davlat poydevori mustahkamligiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- 1) O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. Toshkent sh., "O'zbekiston" nashri, 2018 yil
- 2) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 9-yanvardagi PF-5618-son farmoni
- 3) O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 1997 yil 29 avgust 466-I-son qarori
- 4) Ислотов З.М. Давлат ва ҳуқуқ назарияси / Масъул муҳаррирлар: Ҳ.Раҳмонкулов, академик, ю.ф.д., проф., – Ҳ.Бобоев, ю.ф.д., проф. – Т.: Адолат, 2007. – 916 бет.
- 5) Давлат ва ҳуқуқ назарияси фанидан ўқув-услубий мажмуа. – Тошкент: ТДЮУ, 2016. – 150 бет.
- 6) Lex.uz sayti